

6. Gråbrødreklosteret

Herrens gøglere, overvejelser om at gøre klosteret til et slot og en brutal nedlukning. Velkommen til Gråbrødreklosteret.

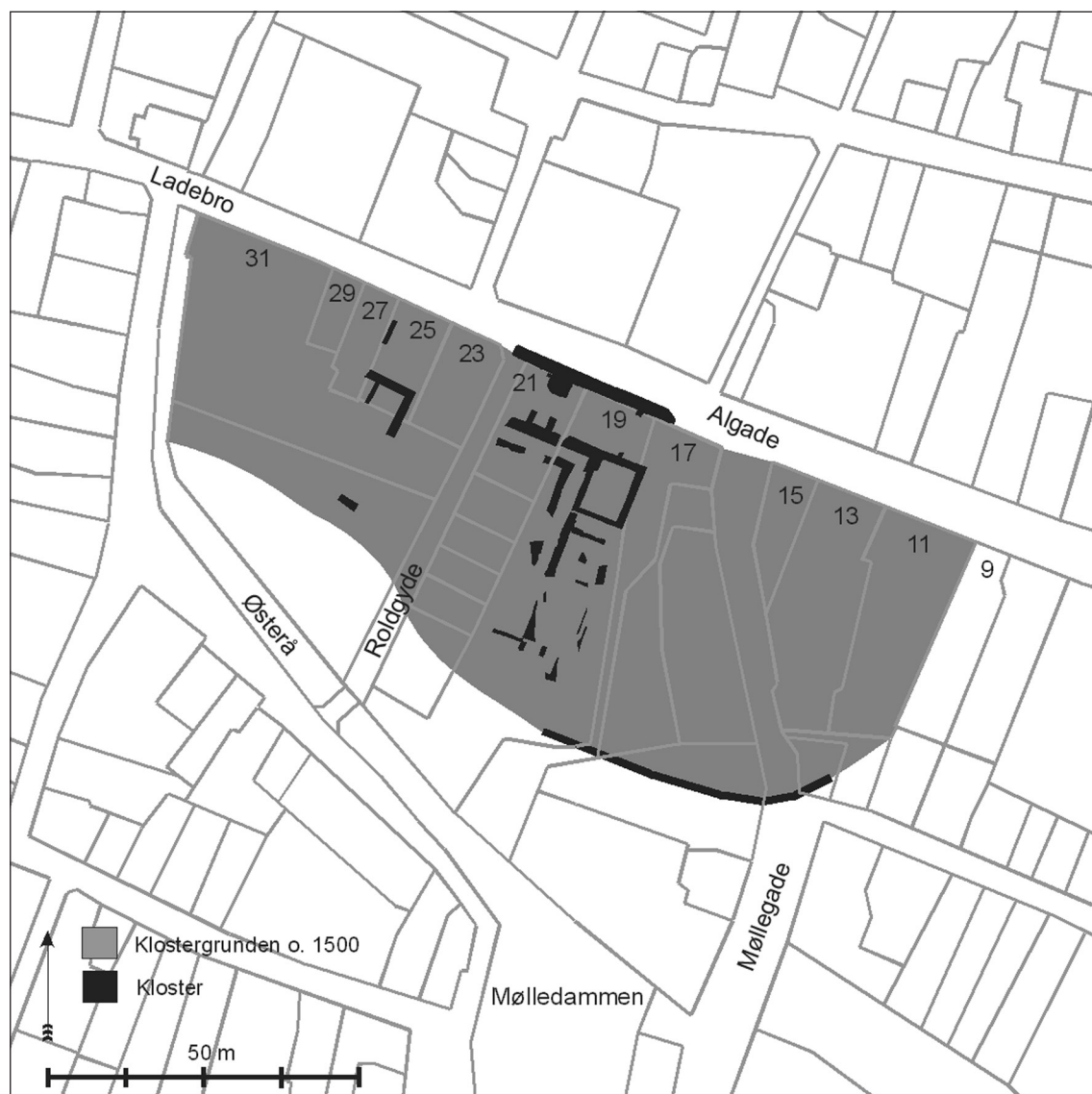
Historie

I 1232 kom de første gråbrødre på deres bare ben vandrende fra Tyskland til Danmark, hvor de i Ribe grundlagde det første kloster på dansk jord. De var en del af den hastigt voksende franciskanerorden, stiftet i 1223 af den hellige Frans af Assisi i Italien. Munkene prædikede om at leve, som Kristus havde gjort det, i Gudstro og fattigdom. De levede primært af gaver og tiggeri og kaldes derfor tiggermunke. Tilnavnet gråbrødre fik de efter farven på deres kutter. Imellem 1240 og 1250 nåede franciskanerne også til Aalborg.

Forud for Gråbrødreklosterets grundlæggelse var der markedsplads i Aalborg i området her omkring Algade. Desuden var der byhuse, og efter nedrivningen af det yngste byhus i begyndelsen af 1240'erne blev området altså overdraget til gråbrødrene. Kort tid efter ankomsten begyndte gråbrødrene opførelsen af den ældre klosterkirke, som blev revet ned omkring år 1300. Klosterets placering på sydsiden af Algade og tæt på byens havn i Østerå var ideel for tiggermunkene. De kunne let samle tilhørere til deres prædikener, og de mange forbigående betød samtidig gode almisser.

Elevatortårnet til gråbrødreklosteret

Klostergrunden omkring år 1500. Foto: Jan Slot-Carlson. Nordjyllands Historiske Museum.

Klosterets grundlæggelse er ikke nævnt i de bevarede breve eller dokumenter, og vi hører første gang om franciskanerne i Aalborg, da Esbern Vagnsens enke, fru Gro, i 1268 testamenterer dem to mark. Derfor må klosteret naturligvis være grundlagt inden da. Desuden har man fundet mønter, som antageligt er blevet tabt, mens man har lavet gulvet, og de er med til at datere grundlæggelsen af klosteret til mellem 1240 og 1250.

Klosterets stifter er ikke kendt, men det er blevet fremført, at gråbrødrene må have modtaget grunden af kongen, da kun han kan have rådet over et større, sammenhængende areal midt i byen. Det er endvidere foreslået, at den ældste kongsgård i Aalborg lå på det areal, som kongen skænkede til munkene. I løbet af de efterfølgende godt 200 år, opførte munkene flere, store klosterfløje. Begyndelsen var mere ydmyg, men som vi har set, valgte de omkring 1300 at lade den ældre klosterkirke nedrive for at give plads til en væsentlig større kirke, der kom til at ligge som nordfløj i klosteranlægget.

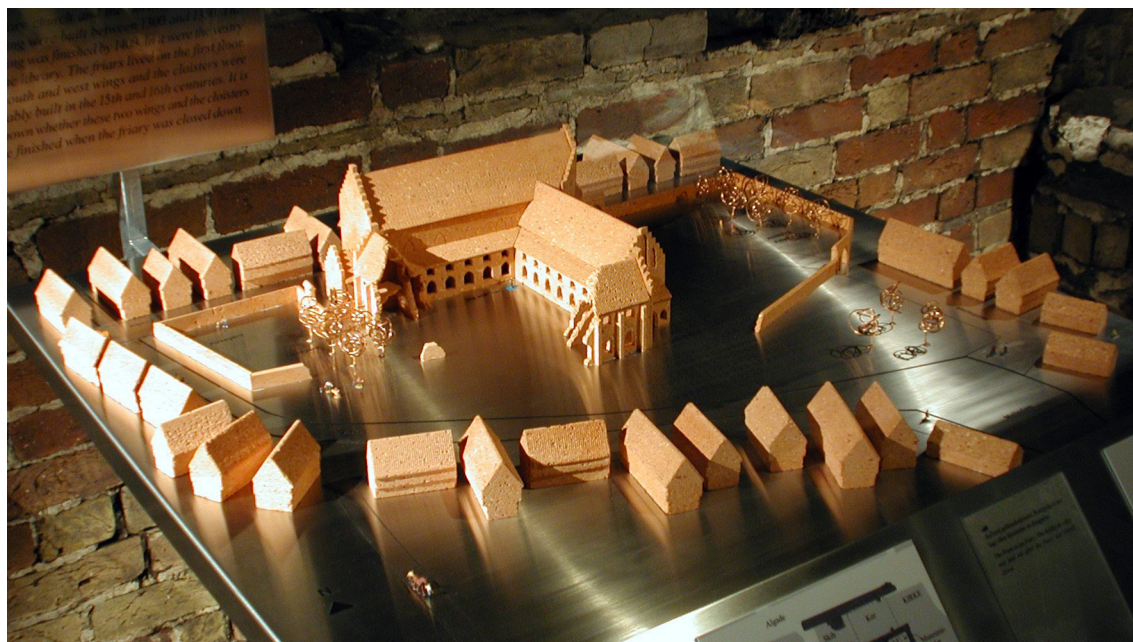
På reformationstiden nedskrev franciskanermunken Petru Olai ordenens historie i provinsen Dacia (Danmark, Norge og Sverige), og pudsigt nok har han en oplysning om, at klosteret i Aalborg skal være grundlagt Kristi Himmelfartsdag (16. maj) i 1303. Han afviser den selv som som fejlagtig, da han ved, at der allerede i 1281 blev afholdt provinsialkapitel (årligt møde mellem provinsens enkelte ordenshuse) i dette kloster. Men da bygningen af den yngre klosterkirke arkæologisk vej er dateret til at være omkring år 1300, kan Petrus Olais oplysning forstås således, at det drejer sig om den yngre klosterkirke og ikke selve klosteret. Derfor er det sandsynligt, at den yngre kirke er grundlagt på det tidspunkt, som han omtaler.

Tiggerordenen adskilte sig fra de ældre klosterordener ved deres udadvendte virksomhed. Munkene opfattet ikke sig selv som munke i den traditionelle forstand, men som brødre, og de blev da også tiltalt som 'broder'. I modsætning til munkene i flere andre ordener var gråbrødrene ikke stedfaste, og de kunne efter tilladelse fra klosterets forstander, Guardian, flytte rundt mellem forskellige klostre alt efter, hvor der var mulighed for at studere eller brug for deres praktiske eller boglige kunnen. Gråbrødrenes ordenshuse var der heller ikke lukkede klostre, men blev kaldt konventer; en betegnelse, som understregede selve fællesskabet i et ordenhus.

Franciskanerne var præsteviede, og de havde dermed ret til at påhøre skriftemål og til at uddele de syv sakramenter: dåb, confirmation, nadver, syndsforladelse, den sidste olie, præstevielse og ægteskab. Munkene var primært optaget af kortjeneste, prædiken og tiggeri, men hertil kom også teologiske studier og omsorgen for fattige og syge, hvoraf nogle ofte boede på klosterområdet. De syge, der søgte munkene om hjælp, blev blandt andet behandlet med medicin udvundet af lægeurter fra klosterets urtegård. De, der ønskede at blive optaget som munke i franciskanerordenen, gennemgik på bestemte klostre ét års prøvetid som novicer. Her underviste veluddannede gråbrødre de kommende munke, og først efter novicetiden aflagde man løfterne om lydighed, kyskhed, fattigdom og kærlighed til evangeliet. Det daglige, praktiske arbejde på klosteret blev varetaget af lægbrødre og eventuelle tjenestefolk. Lægbrødrene var ofte gode håndværkere, som ønskede at efterleve den hellige Frans af Assisis ord. De deltog ikke i den omfattende kortjeneste, men læste i stedet dagligt et mindre antal paternostre (fadervor) og andre bønner, som de havde lært udenad. Derudover passede de kæl- og abildgård (køkken- og frugthave), som forsynede beboerne med grøntsager og frugt. Munkenes kortjeneste bestod af messer (gudstjenester) og tidebønner. I løbet af middelalderen ændrede kravene til kortjenesten sig en smule, ligesom der var variationer i løbet af året.

Fattigdomsidealet forbød gråbrødrene at være godsbesiddende, og klostrenes daglige økonomi var især baseret på tiggeri. Indsamlingen af almisser fandt først og fremmest sted i byerne, og i Aalborg har man givetvis ofte kunnet møde en gråbroder i færd med at tige blandt købmænd og søfolk ved havnen i Østerå. Undertiden drog munkene også ud på landet, hvor de prædikede og tiggede blandt bønderne. Det daglige tiggeri slog dog ikke til, hvis gråbrødrene ønskede sig at udvide klostergrunden eller opføre en ny klosterfløj. Dertil måtte der større donationer, og de kom oftest fra omegnens adelsfamilier. Til gengæld for sådanne donationer blev velgørenen sikret en gravplads i klosteret og en evig afholdelse af sjælemesser.

Model fra udstillingen

Nedlæggelsen af klosteret

Som en konsekvens af reformationen nedlægges klostret. I den samtidige krønike om gråbrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark fortælles der om nedlæggelsen af klosteret i Aalborg:

I det Herrens år 1530 forfulgte en fræk kætter, søn af hr. Mogens Gøye, ophavsmand til aldet det onde, nemlig herren på Aalborghus, som hed Axel Gøye, minoriterbrødrene i samme kloster i Aalborg, idet han begyndte at efterstræbe brødrene på forskellige måder. Han bad nemlig først fader gardianen, broder Johannes Christensen, om at give ham lov til at anbringe korn på et loft i vort kloster.

Men senere begyndte han lidt efter lidt at lægge beslag på andre huse i klosteret og med magt fjerne levnedsmidler fra dem. Thi da brødrene engang havde brygget en betydelig mængde øl og var i kirken for at holde gudstjeneste, tog hans tjenere alt det nylig bryggede øl og bragte det ned i hans kælder, og til sidst bragte han idelig brødrene i en så stor forlegenhed, at de næppe havde en krog i klosteret, hvor de kunne være i fred; hver dag påførte han dem større og større ubehageligheder. Endelig fjernede han knebelen fra klokken, for at den ikke skulle ringe og kalde folk sammen, og han gik rundt på kirkegården med sine tjenere og hævet processionsfane. Til sidst fordrev han med magt alle brødrene fra klosteret efter utallige ubehageligheder og forhånelser.

Lensmanden på det daværende Aalborghus, Axel Gøye, smed altså gråbrødrene korporligt ud af deres eget kloster. Samme herre lukkede også byens Helligaandskloster, og ved påsketid i 1530 overførte han de syge og fattige herfra til det tidligere gråbrødrekloster. I 1533 blev de imidlertid flyttet tilbage igen. Gråbrødrenes kloster var åbenbart i en så god stand, at kongen en tid overvejede at indrette det til slot. Dette fremgår af et adkomstbrev fra 3/7 1530, hvori kongen giver Mouritz Tolder brev på en kålgård på klosterområdet.

Den nye ejer skal dog afgive kålhaven "dersom Klostret skal opbygges til Slot, og Kongen selv har den Behov". Som bekendt blev de planer ikke realiseret, og man valgte i stedet at opføre Aalborghus Slot. Det tidligere klosterområde omtales igen i 1535, da kongen tildeler borgere i byen jord her. I de kommende år får flere borgere tildelt grundstykker på området, oftest som erstatning for grunde de havde besiddet ved fjorden, hvor Aalborghus i stedet rejste sig.

Klosterbygningerne blev sandsynligvis brudt ned før 1540 og våbenhuset i årene lige efter. Dette år tildeles Christiern Pedersen, provst i Viborg, nemlig "et stykke jord... af Graabrødre Kloster", som lå øst og syd for våbenhuset.

Ved de arkæologiske udgravninger er der fundet flere kældre, som stammer fra de gavlhuse, der blev bygget, hvor den yngre klosterkirke tidligere havde stået. I vid udstrækning genbrugte man kirkens fundamenter og sokkel som kældermure i de nye huse. I det nordre fundament er der tillige fundet døråbninger, som har betydet, at man fra Algade kunne komme ned i kældrene.

Sjælegaver

Af de mange sjælegaver, som klosteret må have modtaget, har vi kun kendskab til ganske få. Den ældst kendte sjælegave er de to mark, som den førnævnte fru Gro i 1268 testamenterede til munkene, og som har været vigtige i forhold til dateringen. Fru Christina, Jacob Blaphoots enke, donerede i 1308 ti mark til klosteret, og i 1368 skænkede Johan von Allen, borger i Lübeck, gråbrødrene én gylden lybsk og desuden en kalk, som skulle forfærdiges af hans sølvbælte og fem sølvskeer. Adelsmanden Niels Pedersen Gyldenstjerne til Ågård gav i 1456 klosteret én skilling grot, og Karen Thomesdatter til Strandbygård betænkte i 1466 munkene med en ko. Endelig bestod Gyde Lavridsdatter Krag's sjælegave fra 1508 af et stykke flæsk. Gråbrødrene i Aalborg synes ikke at have besiddet meget jordegods. Dette indtryk kan på grund af kildernes fåtallighed være fejlagtigt, men det kan også afspejle, at franciskanerne som tidligere omtalt skulle leve af tiggeri og donationer og ikke af godsbesiddelser. I 1460 modtog klosteret i sjælegave en gård i Sundby, Nørre Tranders sogn, af adelsmanden Jep Wogensøn til Højbylund. Den blev straks videresolgt på klosterets vegne af giveren, og dette kunne tyde på, at munkene i Aalborg tog fattigdomsidealet alvorligt. På den anden side erfarer vi ved skiftet efter Knud Henriksen Gyldenstjerne, der døde i 1467, at han havde skænket klosterets jordegods, som årligt gav halvanden læst korn i afkast. Gråbrødrenes handlemåder synes dermed mere at være betinget af praktiske hensyn end af en efterlevelse af ordenens idealer.

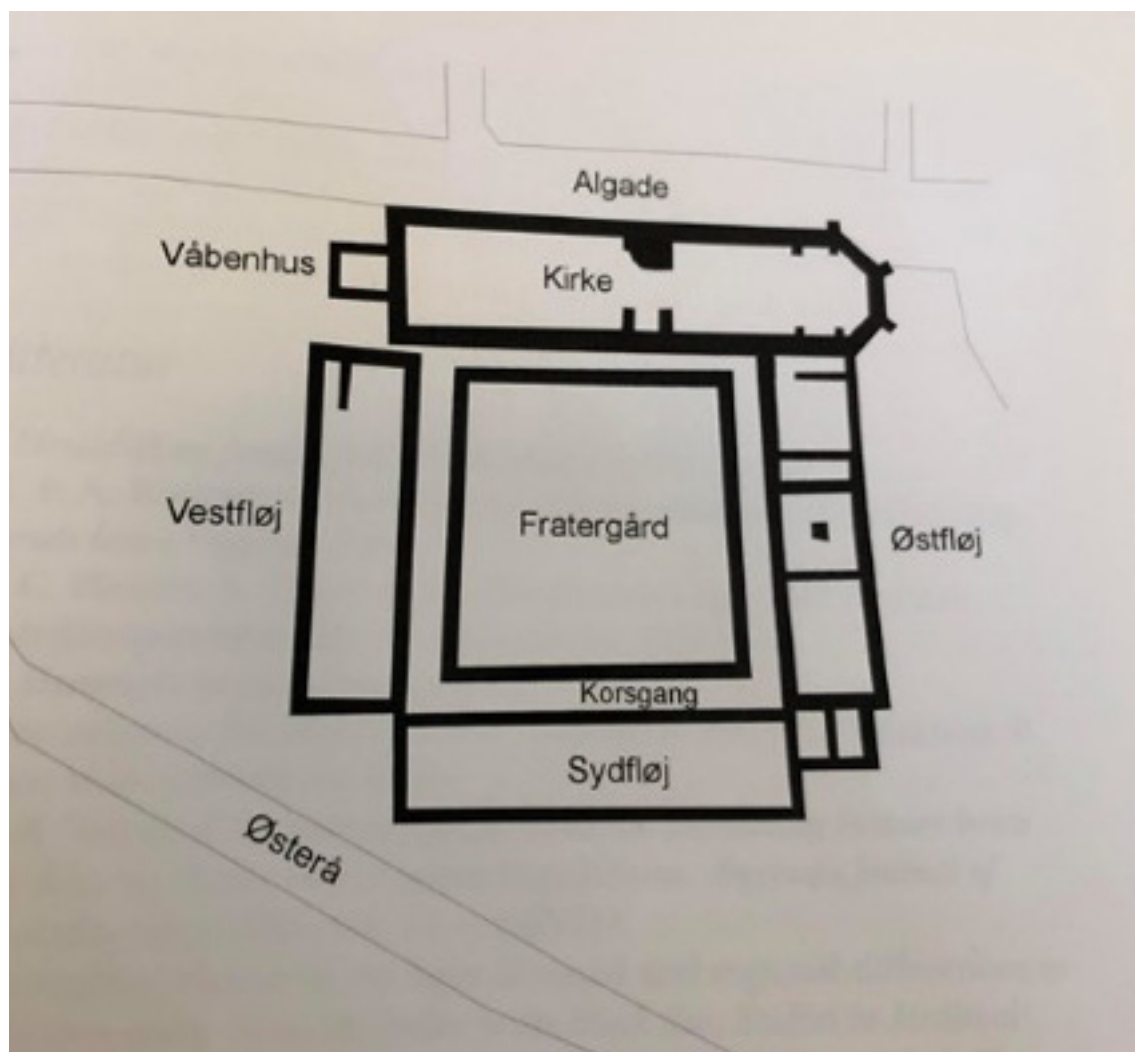
Herrens gøglere

I klosterkirkerne forkyndte gråbrødrene budskabet om et liv i ydmyg Gudstro, men lige så ofte prædikede de på gader og torve, hvor deres ord kunne nå ud til et endnu større publikum. Munkene talte til folk på deres eget sprog og på en ligefrem måde, som alle kunne forstå. I forkyndelsen benyttede de sig af evangelierne, men i udstrakt grad også af helgenlegender, og tit anvendte de farvestrålende helgenfigurer for på den måde at fange tilskuernes interesse. Faktisk kaldte gråbrødrene sig selv for 'Herrens gøglere'.

Udgravninger

I forbindelse med udgravninger i 1994 fandt arkæologerne omkring 500 skeletter ved Gråbrødreklosteret, hvorefter man har undersøgt dem. I middelalderen var befolkningens aldersfordeling en anden, end den er i dag. Mændene blev – modsat i dag – i gennemsnit ældre end kvinderne, og set med vores øjne var børnedødeligheden meget høj. Et forældrepår i middelalderen kunne i gennemsnit regne med at miste cirka halvdelen af deres børneflokk, inden børnene nåede at blive voksne. Aldersfordelingen for de begravede ved Gråbrødreklosteret viser imidlertid også, at mændene i gennemsnit blev ældre end kvinderne. Mændene døde nemlig hovedsageligt i aldersintervallet 36-50 år, mens kvinderne fortrinsvis døde i intervallet 22-35 år. At så mange forholdsvis unge kvinder døde i deres reproduktive alder hænget givetvis sammen med, at kvinders liv og dødelighed generelt var nøje forbundet med graviditeter, fødsler og sygdomme i forbindelse hermed. Som nævnt var børnedødeligheden høj i middelalderen igennem. Alligevel udgør de udgravede børnegrave ved Gråbrødreklosteret blot 10 procent af alle begravelserne. Børnegrave var ofte anlagt i en ringe dybde og vil derfor være mere sårbare over for at blive ødelagt af andre gravlæggelser. Børnekogler er mere skrøbelige og derfor mere modtagelige for nedbrydende faktorer i jorden. Endvidere var børnegravene i middelalderen ofte anlagt i klynger og tit på bestemte steder på kirkegården – gerne tæt ved kirkens kor, som blev anset for et særligt helligt sted. Da kirkegården øst for klosterkirkerne ikke er udgravet, kan der muligvis ligge et ukendt antal børnegrave her.

De opgravede skeletter viser også en stor højdeforskel på folk i middelalderen og på folk i dag. Menneskets højde er afhængig af mange forskellige faktorer, blandt andet levevilkår såsom ernæring, boligforhold og sygdomsfrekvens samt af genetiske forhold. Den væsentlige højdeforskel fra middelalderen til i dag kan derudover skyldes forskelle i befolkningernes geografiske mobilitet. I middelalderen levede folk til forskel fra i dag i delvist isolerede samfund, og valg af ægtefælle foregik typisk indenfor et relativt afgrænset område. I løbet af få generationer ville der i sådanne små, genetisk isolerede samfund opstå en vis form for indavl, der blandt andet ville vise sig som en relativ lav legemshøjde. I forbindelse med udgravningerne fandt man, at kvinderne begravet i kirken var betydeligt højere end de kvinder, der blev begravet på kirkegården. Dette kan være et udtryk for, at de kvinder, der blev begravet i kirken, var socialt velstillede kvinder, som har haft et lettere liv med tilstrækkelig ernæring, gode boligforhold, let arbejde og en relativ lav sygdomsfrekvens.

Aalborg Gråbrødrekloster, som det kan have set ud før 1530. Foto: Jan Slot-Carlson. Aalborg Historiske Museum.

Klostergrunden

Grundens størrelse ved grundlæggelsen er ikke kendt. Klosterets godsarkiv gik formentlig tabt allerede ved nedlæggelsen kort før Reformationen, og der er ikke overleveret dokumenter, der kan belyse de udvidelser eller indskrænkninger af grunden, der må have fundet sted i klosterets levetid. Kun ved at tidsfæste, hvornår gråbrødrene tog et område i brug til for eksempel kirkegård, kål- eller abildgård eller til byggeri, er det muligt med nogen forsigtighed at klarlægge i hvilket tempo, klostergrunden blev udvidet.

Således blev der ved en undersøgelse i 1963 langs østsiden af den nuværende Møllegade, nord for Hjelmerstald, fundet omkring 30 begravelser; heraf var flere, antagelig cirka ti, murede teglstenskister. Disse blev kun anvendt til lidt ind i 1300-tallet, og derfor må området være lagt ind under klosteret forholdsvis tidligt. I slutningen af middelalderen bestod klostergrunden af en uregelmæssig firkant, der afgrænsedes af Østerå mod vest og syd. Mod sydøst lå Møllendammen, der var placeret omtrent, hvor den nuværende Mølleplads ligger, og mod nord begrænsedes runden af Algade.

Mod øst er klosterets grænse ikke præcist fastslået, men højst sandsynligt skal grænsen søges langs skellet mellem Algade 9 og 11, godt 35 meter fra Møllegades nord-østhjørne. I senmiddelalderen optog gråbrødreklosteret således cirka 5000 kvadratmeter centralt i Aalborg.

Kælderen ved Roldgyde i forbindelse med udgravning. Foto: Jan Slot-Carlsen. Nordjyllands Historiske Museum.

Kælderen ved Roldgyde

Til det ældre kloster er der ikke med sikkerhed påvist andre bygninger, selvom man umiddelbart burde forvente en østfløj, eftersom den fløj næst efter kirken var den vigtigste i klosteret. Her lå kapitelsalen, hvor munkene dagligt fik læst et kapitel af ordensreglen, og på første sal i fløjen havde de traditionelt deres sovesal. Fra andre steder ved vi dog, at et kloster i sin ældste tid ofte bestod af få, spredtliggende huse, og det kan udmærket også have været tilfældet i Aalborg.

De ældste huse kan endnu ligge andre steder end de arkæologisk undersøgte. Der er dog én bygning, som med nogen forsigtighed kan knyttes til det ældre kloster, og det er den kælderbygning som i 1978 blev udgravet umiddelbart vest for den nuværende Roldgyde. Kælderen, der målte 5,80 x 5,20 meter, var bygget af kampesten og enkelte munkesten. De 60 cm brede mure stod bevaret i knap én meters højde, og i sydvesthjørnet førte en godt én meter bred trappe ned i rummet. I kældergulvet, som bestod af en blanding af munkesten, gulvfliser og teglbrokker, var der efter bygningens opgivelse gravet et hul. Tidspunktet for kælderbygningens opførelse kan ikke fastlægges præcist. Området blev efter bygningens nedbrydning inddraget til kirkegård, og en række begravelser blev anlagt hen over den opfyldte kælder. Skelletterne var gravlagt med hænderne samlet over bækkenet, og da denne armstilling gik ud af brug omkring 1350, er det sandsynligt, at bygningen blev nedbragt senest på dette tidspunkt. Det betyder, at kælderen ved Roldgyde må høre til det ældste af klosteret.

Kilde: Aalborg Gråbrødrekloster: Marked, by og kloster af Stig Bergmann Møller